

Γράφει ο Παντούλας Χ. Γεώργιος DO / Διπλωματούχος οστεοπαθητικός / Μέλος Π.Σ.Οστεοπαθητικής

Από τις απαρχές της ιστορίας, τους προϊστορικούς χρόνους που χάνονται στο βάθος των αιώνων, μέχρι τους μύθους, τις πρώτες γραπτές μαρτυρίες, την παρατήρηση και τα πρώτα πειράματα, η δια χειρός θεραπευτική συνόδευσε την ιατρική θεραπευτική τέχνη. Βοήθησε τον άνθρωπο να βρει την υγεία του, τού ήταν κάτι οικείο και φυσικό αλλά και απαραίτητο στην πορεία της επιβίωσης και εξέλιξής του.

Η πολύτιμη χρησιμότητα του χεριού είχε επισημανθεί στην αρχαιότητα. Αυτή η αντίληψη ήταν βαθιά ριζωμένη στο πνεύμα των αρχαίων Ελλήνων. Όπως σε όλες τις τέχνες το χέρι είναι το μέσο έκφρασης έτσι και στην ιατρική, το χέρι έπαιξε σημαντικό ρόλο.

“Δια χειρός ο άνθρωπος πολεμάει, σκοτώνει, θερίζει, προστατεύει, χαϊδεύει, κυριαρχεί.

Αλλά ακόμη, προσεύχεται, θεραπεύει, γράφει, ζωγραφίζει, παίζει μουσική και τέλος σημειογραφεί την ύπαρξή του και τη διάνοησή του στο σύμπαν. Το χέρι είναι το όργανο του ανθρωπίνου σώματος, το οποίο συνέβαλλε αποφασιστικά στην εξέλιξη του πολιτισμού. Χωρίς αυτό και χωρίς την ικανότητα της χειροτεχνίας ο άνθρωπος δε θα διέφερε από τα ζώα, παρ’ όλη τη λογική του και την ευφυΐα του.

Το δελφίνι είναι εξίσου λογικό και ευφυές, αλλά δε μπορεί να παράγει πολιτισμό, καθώς στερείται του χεριού” (Carl Sagan I.S. Sclofsci “L’univers”). Ως οστεοπαθητικός είμαι εξοικειωμένος με αυτήν την πεποίθηση. Η οστεοπαθητική είναι μια δια χειρός θεραπευτική. Ποια η σχέση της με την αρχαία Ελλάδα; Η οστεοπαθητική ιατρική (απλά οστεοπαθητική στο εξής) γεννήθηκε στην Αμερική στα τέλη του 19ου αιώνα και εξαπλώθηκε στην Ευρώπη στο πρώτο μισό του 20ου (Βρετανία), έχοντας μια συνεχόμενη άνθιση στην υπόλοιπη Ευρώπη και γενικότερα στην υφήλιο.

Καλώς θα αναρωτηθεί κάποιος, τι σχέση έχει πάλι η αρχαία Ελλάδα. Η ενόρμησή μου όμως στα τόσα χρόνια της ενασχόλησής μου με την οστεοπαθητική, με ώθησε στην πεποίθηση ότι υπάρχει κάτι αρχαιοελληνικό.

Η φιλοσοφία της οστεοπαθητικής (σύστημα ολιστικής αξιολόγησης και θεραπείας), οι αρχές της, η αυτοθεραπευτική ικανότητα του σώματος, η λειτουργική αμοιβαιότητα των συστημάτων κ.α1 και το κυριότερο η δια χειρός πρακτική εφαρμογή όλων αυτών, συνεχώς

με ταξιδεύουν στην αρχαία Ελλάδα.

Πώς μπορούμε να αναζητήσουμε τα στοιχεία εκείνα στο μακρινό παρελθόν και να είμαστε αντικειμενικοί στους συσχετισμούς; Δύσκολο και υπάρχει ο κίνδυνος να καταλήξουμε γραφικοί, αλλά προσωπικά ως Έλλην οστεοπαθητικός, χάριν της ενασχόλησής μου με το θέμα τα τελευταία 6 χρόνια, εξοικειώθηκα με την ιδέα «πως τα είχαν πει όλα» και τελικά όσο ασχολούμαι τόσο περισσότερο αναγνωρίζω τα κοινά σημεία.

Προτείνω λοιπόν να μελετήσουμε το θέμα όχι ως μια απλή ιστορία της ιατρικής, ως ένα παραμυθάκι δηλαδή, αλλά κτιζοντας ένα σκηνικό, μια ατμόσφαιρα μέσα από την ετυμολογία των λέξεων και τις διάφορες φράσεις των ιατρών αλλά και των φιλοσόφων.

Ο Ιπποκράτης αναφέρει πως “η ιατρική ολιγόκαιρος εστί”,² δηλαδή είναι ρευστή και ευμετάβλητη, αλλάζει, η ισχύουσα γνώση μπορεί να μην ισχύει αργότερα. Πόσο αληθινά αυτά τα λόγια και ήδη το γνωρίζει από τότε. Συνεπώς κάποιος ο οποίος συγγράφει, το κάνει γιατί κάτι έχει να πει στους σύγχρονούς του. Κανείς δεν γράφει τα αυτονόητα. Ποια να ήταν τα αυτονόητα τότε; Ποια να ήταν η δια χειρός θεραπευτική στην αρχαία Ελλάδα;

Τι σημαίνει η λέξη χειρουργία; Έχουμε το χεῖρ (χέρι) και το ἔργον. Σήμερα καταλαβαίνουμε ως χειρουργία την αυστηρή ιατρική επεμβατική πράξη. Τότε όμως οι λέξεις είχαν ένα συγκεκριμένο νόημα (το οποίο προερχόταν από την ετυμολογία). Και ποτέ δεν εννοούσαν κάτι άλλο. Γι’ αυτό ο Γαληνός (2ος αιώνας μ.Χ.) ορίζει την χειρουργία: “Χειρουργία εστί χειρῶν ατρόμων οξεία κινήσεις μετ’ εμπειρίας ἢ ἔντεχνος πράξις ἐν ἰατρικῇ δια χειρῶν ἢ ὀργάνων”³. Πραγματικά αντικειμενικός ορισμός.

Η λέξη ἰατρός προκύπτει από το ἰαίνω: θερμαίνω, μαλακώνω από τη ζέστη, ἰάομαι: θεραπεύω. Με ποια αίσθηση καταλαβαίνουμε τη θερμότητα; Ρίζα ὄλων αὐτῶν εἶναι τὰ ἰα: βέλη-ακτίνες του ἡλίου. Θεός του ἡλίου ο Απόλλωνας, αλλά και ἰατρός των θεῶν και πατέρας του Ἀσκληπιού, του θεοῦ της ἰατρικῆς. Επίσης μια ἀπὸ τις πολυάριθμες ἐπικλήσεις πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα εἶναι καὶ Ἡπιος καὶ Ἡπιόχειρας.⁴

Υπάρχουν διάφορες ετυμολογίες για τον Ἀσκληπιό ἀλλὰ ἐνδιαφέρον ἔχει: “Ἀσκληπιός: παρὰ τὸ τὰ σκέλη ἥπια ποιεῖν, ἀπὸ μέρους δ’ ὅλον τὸ σῶμα, ἢ ὁ τὰ ἀγὰν σκληρὰ ἥπια ποιῶν”.⁵ Δηλαδή αὐτὸς που ἀπὸ τὰ ἄκρα πρᾶττει μαλακά, ἀπὸ τὸ ἐπιμέρους (ἐπηρεάζει) σὲ ὅλο τὸ σῶμα ἢ αὐτὸς ὁ ὁποῖος τὰ πολὺ σκληρὰ τὰ κάνει μαλακά. Ορισμὸς τῆς ολιστικῆς ἀντίληψης καὶ τῆς ἀφῆς στὴν ἐναλλαγὴ σκληροῦ μαλακοῦ μέσα στὸ ὄνομα τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀσκληπιού.

Ποῖος ἦταν ὁ δάσκαλος τοῦ Ἀσκληπιού; Μία μεγάλη φυσιογνωμία διδασκάλου στὴ μυθολογία, ὁ ὁποῖος γαλούχησε πολλοὺς μεγάλους ἥρωες, διότι εἶχε τὴν ἰκανότητα ἐκτός ἀπὸ νὰ τοὺς μάθει αὐτὰ που ἔπρεπε, νὰ ἀναδεικνύει τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ καθενός. Ὁ Κένταυρος Χείρων. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀπὸ μόνου τοῦ προδίδει τὴν ἰδιότητά του. Τὸ μέγα ετυμολογικὸ ἀναφέρει: “Ὁ Κένταυρος ἀπὸ τῆς δια τῶν χειρῶν θεραπείας τῆς ἐν ταις χειρουργίαις καὶ ριζοτομίαις”.

Σε ἓνα ποίημα τοῦ Πινδάρου συναντάμε: “Ὁ Χείρων με τὴ βαθιὰ τὴ γνώση τὸν ἰάσονα

δίδαξε στη λίθινη κατοικία του και τον Ασκληπιό μετά από αυτόν και του δίδαξε την τέχνη τη θεραπευτική με χέρια ευγενικά”.⁶ Επίσης, η λέξη υγεία. Στη μυθολογία η Υγεία ήταν κόρη του Ασκληπιού. Κοινό θέμα το υγ. Η υγεία είναι σχετική με το ομόρριζο υγρός. Η υγεία είναι η υγρή κατάσταση. Μέχρι στιγμής φαίνεται η έμφαση στο χέρι σε σχέση με την ιατρική, την αφή ως μέσον αίσθησης φυσικά του θερμού, του σκληρού ή του μαλακού αλλά και την έννοια του υγρού. Ο οστεοπαθητικός είναι εξοικειωμένος με την έννοια του υγρού-ρευστού. Ο πατέρας-ιδρυτής της οστεοπαθητικής Dr. Still χρησιμοποιεί στα γραπτά του αυτή τη λέξη 539 φορές, σχεδόν μια φορά σε κάθε 2 σελίδες.

Επίσης σε ένα από τα διάσημα αποφθέγματα του, μιλώντας για το υγρό του εγκεφάλου, το εγκεφαλονωτιαίο υγρό, λέει: “Αυτός ο οποίος έχει τη δυνατότητα της λογικής θα καταλάβει πως πρέπει να εκμεταλλευτεί αυτόν το μεγάλο ποταμό της ζωής και τα μαραμένα χωράφια να αρδευτούν αμέσως, ειδάλλως η συγκομιδή της υγείας θα χαθεί για πάντα”.⁷ Ας εξετάσουμε την έννοια της ιατρικής τέχνης στην αρχαία Ελλάδα. Η ιατρική ήταν τέχνη και έτσι αναφέρεται σε όλα τα αρχαία κείμενα. Ποια η διαφορά με το σήμερα έχοντας καθιερωθεί πλέον ως επιστήμη;

Βλέποντας τις ετυμολογίες, η Επιστήμη είναι: η επιστασία σε κάτι καλώς, γνώση, εμπειρία, δεξιότητα, σύνεση. Ετυμολογικά επι-ίσταμαι σημαίνει: γνωρίζω πώς να κάνω κάτι, είμαι ικανός να κάνω.

Ενώ η Τέχνη σημαίνει δεξιότητα, επιτηδειότητα, η ορθή μέθοδος της κατασκευής ενός πράγματος. Ετυμολογικά προκύπτει είτε από το τίκτω: φέρνω εις ζωή, φέρνω εις τον κόσμο (τοκετός), είτε από το τεύχω: ποιώ, κατασκευάζω, δημιουργώ, διαπλάττω κλπ. Η διαφορά είναι στο ότι στην τέχνη, ο τεχνίτης έχει την ικανότητα να αναδείξει αυτό που υπάρχει ήδη μέσα. Προφανώς αυτό ίσχυε και από την πλευρά του σώματος και της υγείας σε σχέση με την ιατρική και τον ιατρό. Σήμερα έχουμε δυσκολία να το κατανοήσουμε γιατί η τέχνη έχει συνδυαστεί με τα καλλιτεχνικά, ενώ για αυτούς ήταν κάτι διαφορετικό. Εδώ όσον αφορά τη δική μας επιστήμη-τέχνη, την οστεοπαθητική, ο Dr. Sutherland, πατέρας της κρανιακής οστεοπαθητικής, απευθυνόμενος στους θεραπευτές λέει ένα πολύ σημαντικό και διάσημο ρητό του: “Επιτρέψτε την εκ των έσω φυσιολογική λειτουργία να εκδηλώσει την αλάνθαστη δυναμική της, παρά να εφαρμόσετε μια τυφλή δύναμη από τα έξω προς τα μέσα”. Το μέσον έκφρασης της τέχνης ήταν, είναι και θα είναι το χέρι. Η τέχνη στον Όμηρο και στον Ηρόδοτο είχε συνδεθεί με τη γνώση αλλά και τη χειρονακτική εργασία. Σε ένα σημείο, ο Σοφοκλής αναφέρεται στον ιατρό. Μέσα από το στόμα του Ηρακλή, αναφέρει: «ποιος χειροτέχνης ιατορίας». ⁸ Το ίδιο και ο Ιπποκράτης, όταν μιλάει περί αρχαίας ιατρικής: «ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στο σκοπό του αποκαλούμενου γιατρού, που είναι ομολογουμένως χειροτέχνης». ⁹ Είναι ξεκάθαρες οι λέξεις. Στο συμπόσιο, ο Πλάτωνας τον πολύ καλό ιατρό, που κάνει πετυχημένη διάγνωση τον αποκαλεί «ιατρικότατον», ¹⁰ ενώ στον Χαρμίδη, όταν αυτός ο ιατρός καταφέρει να εφαρμόσει θεραπεία τον αποκαλεί «δημιουργό», ¹¹ δηλαδή δημόσιο τεχνίτη.

Στην Οδύσσεια, ο Όμηρος, αναφέρει τους ιατρούς μαζί με κάποιες άλλες ειδικότητες, ως δημιουργούς, ως χειρωνάκτες. ¹² Πώς γινόταν η εκπαίδευση αυτών των τεχνιτών, χειροτεχνών, ιατρών;

Ο Πλάτων στην Πολιτεία αναφέρει: “για να γίνει κάποιος πολύ καλός ιατρός πρέπει να αρχίσει τη μάθηση της τέχνης από την παιδική του ηλικία. Να αποκτήσει πείρα με όσον το δυνατόν περισσότερα σώματα, γερά και ασθενικά, σε μεγάλο βαθμό”.¹³

Ο Ιπποκράτης σε επιστολή προς στο γιό του, αναφέρει τι άλλο χρειάζεται να μελετάει: “Να μελετάς, γιέ μου, τη γεωμετρία και την αριθμητική. Τούτο δεν θα κάνει μόνο τη ζωή σου δοξασμένη και χρήσιμη στους ανθρώπους, αλλά θα σου δώσει και μεγαλύτερη οξύνοια και διορατικότητα για να ωφεληθείς από την ιατρική όλα όσα είναι χρήσιμα”.¹⁴ Αιτιολογώντας γιατί χρειάζονται αυτά, μεταξύ άλλων λέει πως η γεωμετρία για παράδειγμα, είναι αυτή που θα τον βοηθήσει να ξεχωρίσει τη φυσιολογική θέση των οστών και των αρθρώσεων και η αριθμητική είναι αυτή που θα τον βοηθήσει να καταλάβει την περιοδικότητα των πυρετών. Επίσης, αναγνωρίζει και την έννοια της επιστήμης. Στον Νόμο αναφέρει: “τα ιερά πράγματα αποκαλύπτονται μόνο σε ιερούς ανθρώπους, οι αμύητοι δεν έχουν το δικαίωμα να τα γνωρίζουν, παρά μόνο αφού μνηθούν στα μυστήρια της επιστήμης”.¹⁵ Σήμερα αυτές οι γνώσεις συμπεριλαμβάνονται στο μάθημα *biomechanics*-εμβιομηχανική, ένα μάθημα σύνθετο, απαιτούμενο στις σπουδές της οστεοπαθητικής, το οποίο όλοι οι θεραπευτές που ασχολούνται κατά κύριο λόγο με το μυοσκελετικό, οφείλουν να γνωρίζουν άριστα. Σύμφωνα και με τις υποδείξεις του Ιπποκράτη, να γνωρίζει κανείς καλά το αντικείμενό του πριν περάσει στην ιερότητα της τέχνης, είναι χρέος των οστεοπαθητικών να διαφυλάξουν την ακεραιότητα της τέχνης τους. Οι αμφιβόλου ποιότητας σπουδές και η διαρροή δια χειρός τεχνικών σε ξένα και άσχετα χέρια, είναι κάτι αν όχι επικίνδυνο, τουλάχιστον ανεύθυνο. Συνεχίζοντας, στον Ιπποκρατικό Όρκο φαίνεται η έννοια του κλειστού επαγγέλματος, όπως ήταν όλα τα χειρονακτικά επαγγέλματα στην αρχαία Ελλάδα: “Να θεωρώ τον διδάσκαλό μου της ιατρικής τέχνης ίσο με τους γονείς μου και να μοιρασθώ μαζί του τα προς το ζην. Και όταν χρειάζεται χρήματα να μοιράζομαι μαζί του τα δικά μου. Να θεωρώ την οικογένειά του αδέρφια μου και να τους διδάσκω αυτήν την τέχνη αν θέλουν να την μάθουν, χωρίς διδάκτρα ή άλλη συμφωνία. Να μεταδίδω τους κανόνες ηθικής, την προφορική διδασκαλία και όλες τις άλλες ιατρικές γνώσεις στους γιούς μου, στους γιούς του δασκάλου μου και στους εγγεγραμμένους μαθητές που πήραν τον ιατρικό όρκο, αλλά σε κανέναν άλλο”. Θα λέγαμε χαριτολογώντας ότι μοιάζει με όρκο σε κάποια μυστική οργάνωση. Ξεκάθαρα διαφαίνεται το κλειστό επάγγελμα και η μετάδοση κυρίως από πατέρα σε γιο. Αν και ο Ιπποκράτης μιλώντας για εγγεγραμμένους μαθητές δείχνει να έχει ήδη «ανοίξει» το επάγγελμα. Ενδιαφέρον όμως είναι το σημείο που λέει να «μεταδώσω την προφορική διδασκαλία». Τι εννοεί και ποια να ήταν αυτή η διδασκαλία; Και γιατί πάλι ο Γαληνός όταν μιλάει για τους τρεις κλάδους της ιατρικής, τη διαιτητική, τη χειρουργία και τη φαρμακευτική, και αναφερόμενος στη χειρουργία λέει το εξής: “Είναι οι συνήθεις τομές και καύσεις και των άλλων, όσα δια των χειρών ενεργούνται, ονομάζονται χειρουργία”.¹⁶ Οι λέξεις τομές και καύσεις είναι οι σωστές λέξεις που χρησιμοποιούσαν όταν επρόκειτο να κάνουν μια παρέμβαση με την έννοια της χειρουργικής σήμερα. Τέμνειν και καίειν. Αλλά στο σημείο όπου αναφέρεται «και των άλλων, όσα δια των χειρών ενεργούνται», ποια είναι τα άλλα; Τι εννοεί και ποια είναι η προφορική διδασκαλία του Ιπποκράτη; Υπήρχε δηλαδή κάποια αυτονόητη γνώση για την οποία δεν χρειάζεται να γράψει κάποιος; Η υπόθεσή μου είναι ότι προφανώς πρέπει να υπήρχε μια δια χειρός θεραπεία στην έννοια της τέχνης και του τεχνίτη, όχι με την υποδεέστερη έννοια που την έχουμε στο μυαλό μας, γιατί τα χειρονακτικά επαγγέλματα είναι δευτερεύοντα επαγγέλματα σήμερα, αλλά σαν κάτι το οποίο χρειαζόταν χρόνος εκμάθησης (για αυτό ξεκινούσαν από παιδιά με την εποπτεία του

πατέρα), μεγάλη εμπειρία, γνώση και ίσως κάποια μορφή μύησης. Συσχετίζοντας τις οστεοπαθητικές αρχές με διάφορες φράσεις των αρχαίων μας, είτε ιατρών είτε φιλοσόφων, διαπιστώνουμε τα εξής:

- Η έννοια του όλου. Το σώμα είναι ένα ενιαίο σύνολο. Ο Dr. Still αναφέρει: “Εξετάζουμε την τέλεια υγεία, το οποίο σημαίνει τελειότητα και αρμονία, όχι μόνο στο επιμέρους, αλλά στο σύνολο του σώματος”.¹⁷

Και λέει ο Πλάτων στον Χαρμίδη: “Δεν πρέπει ένας γιατρός να θεραπεύει το μάτι, χωρίς να θεραπεύει το κεφάλι. Ούτε το κεφάλι, χωρίς να θεραπεύει το σώμα, ούτε να θεραπεύει το σώμα χωρίς να θεραπεύει την ψυχή. Όταν το μέρος είναι ασθενές, ασθενεί και το όλον”.¹⁸ Ο Ιπποκράτης αναφέρει: “Πιστεύω πως στο σώμα δεν υπάρχει καμία αρχή. Όλα είναι και αρχή και τέλος. Γιατί αφού σχεδιαστεί ένας κύκλος, δεν είναι δυνατόν να βρεθεί η αρχή. Έτσι και οι αρρώστιες πηγάζουν εξίσου από κάθε σημείο του σώματος”.¹⁹

- Δομή και λειτουργία είναι αμοιβαία εξαρτώμενες. Συμφωνα με τον Dr. Still: “Και οι λειτουργίες του είναι αμοιβαία εξαρτώμενες”. Ο Ιπποκράτης, στο ίδιο κείμενο: “Ανεξάρτητα από το ποιο σημείο θα προσβάλλει η ασθένεια, τα μέρη του σώματος τη μεταδίδουν αμέσως το ένα στο άλλο. Η κοιλιά στο κεφάλι, το κεφάλι στη σάρκα και στην κοιλιά”.

- «Βρες το, φτιάξτο και άφησέ το». Αποτελεί διάσημο ρητό του Dr. Still και εννοεί ότι ίσως στόχος μας είναι να βρούμε μια πρωταρχική δυσλειτουργία, να την θεραπεύσουμε και να την αφήσουμε στο χρόνο, κατά τον οποίο, ο φυσιολογικός μηχανισμός θα κάνει τη δουλειά του. Συνεχίζει ο Ιπποκράτης: “Ο καλύτερος τρόπος να θεραπεύσεις τα άρρωστα μέρη είναι να γιατρευτούν εκείνα που προκάλεσαν την αρρώστια. Έτσι θεραπεύεται με τον καλύτερο τρόπο η αρχή της βλάβης”.

- “Το να βρει την υγεία θα πρέπει να είναι το αντικείμενο του γιατρού. Ο οποιοσδήποτε μπορεί να βρει την ασθένεια”.²⁰ Επίσης μεγάλο απόφθεγμα του Dr. Still, αλλά και σε αυτό έχει έρθει δεύτερος. Ο Γαληνός αναφέρει: “Της ιατρικής τέχνης σκοπός μεν η υγεία, τέλος δε η κτήσις αυτής”.²¹ Το τραγελαφικό σημείο είναι πως ο Dr. Still δεν αναφέρεται πουθενά σε αρχαίους πολιτισμούς. Πολύ απλά λέει πως και εκείνοι οι πολιτισμοί είχαν τα επιτεύγματα τους, αλλά εμείς σήμερα (τέλη 19ου και αρχές 20ου αιώνα) τους έχουμε ξεπεράσει... θα το αφήσω ασχολίαστο. Συνέχεια στο επόμενο...

* Το άρθρο είναι τμήμα της διπλωματικής εργασίας του συγγραφέα για την απόκτηση του τίτλου Οστεοπαθητικού DO, με θέμα: “Η δια χειρός θεραπευτική στην αρχαία Ελλάδα. Βιβλιογραφική έρευνα των αρχαίων πηγών”, 2009. Η ίδια εργασία αποτέλεσε έμπνευση για την ομιλία με θέμα “Δια χειρός θεραπευτική στην αρχαία Ελλάδα και Οστεοπαθητική Ιατρική”, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2012, στο Δήμο Παλαιού Φαλήρου, υπό την αιγίδα του ομίλου για την UNESCO Τεχνών, Λόγου και Επιστημών Ελλάδος.

Παραπομπές 1 Περισσότερες λεπτομέρειες στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.osteopathy.gr - Ορισμός της οστεοπαθητικής 2 Κατά τόπους ανθρώπων, section 44 line 1 TLG 3 Definitiones medicae, Volume 19 page 358, ligne 1, TLG 4 Athologia graeca,

book 9, epigram, 525 line 8, TLG 5 Etymologicum Gudianum Alphabetic, entry alpha page 213, line 7, TLG 6 Πίνδαρος Nemea, ode 3 line 53 TLG 7 Philosophy of Osteopathy, σελ. 39 8 Σοφοκλής Τραχινίαι, 1000 9 Ιπποκράτης περί Αρχαίας Ιατρικής, (De Prisca medicine) section 7 line 2 TLG 10, 11 Συμπόσιο 286c-d (Symposium) και Χαρμίδης 163 α (Charmides) 12 Οδύσσεια, (ρ 384) 13 Πλάτων Πολιτεία, 408 D-E 14 Ιπποκρατική συλλογή, Eristulae: epistle 22, line 1, TLG 15 Ιπποκρατική συλλογή, Νόμοι 5 16 Γαληνός In Hippocratis de victu acutorum commentaria iv Kuhn, vol. 15 page 425 line 4 17 Philosophy of Osteopathy, pag 38 18 Πλάτων Χαρμίδης, 156 B – 157 C (Charmides) 19 Περί τόπων των κατὰ ανθρώπων De locis in homine, Section 1, line 1, TLG 20 Philosophy of Osteopathy p.28 The Osteopath should find health The Philosophy and Mechanical Principles of Osteopathy, Page 72 Mission of the Doctor 21 «Περί αιρέσεων τοις εισαγομένοις» (De sectis ad eos qui introducuntur), Kuhn volume 1 p. 64, line 1, TLG